

Інтеграційні та дезінтеграційні процеси у діяльності банків та
страхових компаній в сучасних умовах

У статті розглянуто сутність, передумови і особливості інтеграційних процесів у діяльності банків та страхових компаній. Проаналізовано причини та форми дезінтеграції фінансових посередників в умовах кризи і перспективи їх взаємодії у посткризовий період.

The main questions of the matter and terms of the collaboration of banks and insurance companies have been studied. The forms of disintegration are analyzed in the conditions of crisis and perspectives of their collaboration in postcrisis period.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Протягом останньої третини ХХ століття і до початку фінансової кризи останніх років інтеграція фінансових посередників виявилась закономірним явищем, що викликає науковий та суспільний інтерес. Деякі економісти вбачають в інтеграції фінансових посередників, у тому числі страхових і банківських установ, один із найважливіших проявів поглиблення ринкових відносин, інші підкреслюють, що інтеграція супроводжується посиленням їхнього впливу на розвиток і структурну конфігурацію фінансового ринку. В останні роки межа між страхуванням та іншими фінансовими послугами стає більш розмитою передусім завдяки конвергенції, що має місце у сфері різноманітних видів фінансових послуг і діяльності фінансових посередників.

Зазначене вище породжує активні дискусії про роль інтеграції банків і страхових компаній у сучасній економіці та необхідність регулювання вказаних процесів. Перед вітчизняною економічною наукою постають завдання дослідження та теоретичного осмислення всього комплексу проблем, які охоплюють не тільки розробку загальної концепції і форм інтеграції, а також розуміння причин і форм дезінтеграції фінансових посередників.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Аспекти фінансових відносин, що з'являються у процесі інтеграції банківських та страхових установ, були предметом дослідження як іноземних, так і вітчизняних учених. Активне об'єднання банків та страхових компаній, формування нових фінансово-промислових груп, придбання великими компаніями контрольних пакетів акцій раніше незалежних страхових компаній або банків стимулюють процес вивчення різних проблем їх інтеграції. Дослідженню процесів інтеграції банків та страхових компаній сприяли праці наступних західних вчених: Г. Камеза, М.Джозефа, В.Клейна, О.Гана, М.Слиперські, В.Ширера, О.Шофські, Р.Свитала та інших. У подальшому розробкою цієї проблеми займалися Н.Внукова, М.Клапків, І.Кожевнікова, В.Корнеєв, С.Науменкова, Н.Николенко, І.Романова, В.Фурман, П.Щедрий та інші українські і російські вчені [1,2,3,4].

Постановка завдання. Водночас у сучасній економічній літературі відсутні глибокі теоретичні та методологічні розробки, що комплексно розкривають причини фінансової привабливості інтеграції для банків та страхових компаній, а також форми і особливості їх можливої дезінтеграції, особливо в період фінансових потрясінь. Отже, розв'язання цієї проблеми, видається актуальним.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін „інтеграція” походить з латинської мови і дослівно означає у перекладі «цілий» [5, с.579]. У сучасній інтерпретації інтеграція (лат. integration) означає відновлення, об'єднання в ціле частин і має досить широке тлумачення. В економічній літературі інтеграцію розглядають з багатьох боків, внаслідок чого виділяють різні аспекти цього поняття. Як правило, інтеграція визначається як об'єднання економічних суб'єктів, поглиблення їхньої взаємодії, розвиток зв'язків між ними.

Інтеграційні процеси в сучасних умовах наявні практично в усіх сферах світової і національних економік. Вони активно впливають на розвиток і

особливості функціонування як галузевої структури світового господарства в цілому, так і окремих галузей зокрема.

Розвиток міжнародної економічної інтеграції сприяв виникненню інтеграційних процесів на ринку фінансових послуг. З кінця 80-х рр. XX ст. на фінансових ринках промислово розвинутих країн створилися умови, які сприяли взаємному проникненню банківського і страхового сегментів ринку. До таких умов слід віднести:

- реформування фінансового сектора та лібералізацію державного регулювання відносно сфер діяльності обох фінансових інститутів;
- зростання конкуренції;
- стрімкий розвиток інформаційних технологій;
- падіння прибутковості спеціалізованих сегментів фінансового ринку, а саме: банківського, страхового, інвестиційного, фондового [2, с.484-485].

Процеси інтеграції двох фінансових інститутів, що відбувалися на розвинутих фінансових ринках у сфері банківської і страхової діяльності промислово розвинутих країн світу у 70-90-і рр. XX ст., досліджувалися різними науковцями, і в останні роки сформувалася система поглядів на тенденції, які характерні для розвитку фінансового ринку наприкінці XX - початку XXI ст. Західні вчені Г.Камез, М.Джозеф, В.Клейн та інші дійшли висновку, що на сучасному фінансовому ринку переважно проявляються дві тенденції – інтеграційна, виразником якої є концепція „загальних фінансів” (allfinanzkoncepte), і дезінтеграційна, котра окреслена у концепції спеціалізації (у розрізі фінансових продуктів чи груп клієнтів) [2, с.358].

Обидві тенденції виразно проявляються на високорозвинутих ринках, а тому не дивно, що до недавнього часу проблеми взаємовідносин банківської і страхової сфер не були предметом обговорення в Україні, фінансовий ринок якої знаходиться у стані формування, побудови структури та інфраструктури. Комплексний аналіз підходів науковців до розгляду проблем інтеграції дали змогу розробити класифікацію основних ознак інтеграції банківських та страхових установ (рис. 1).

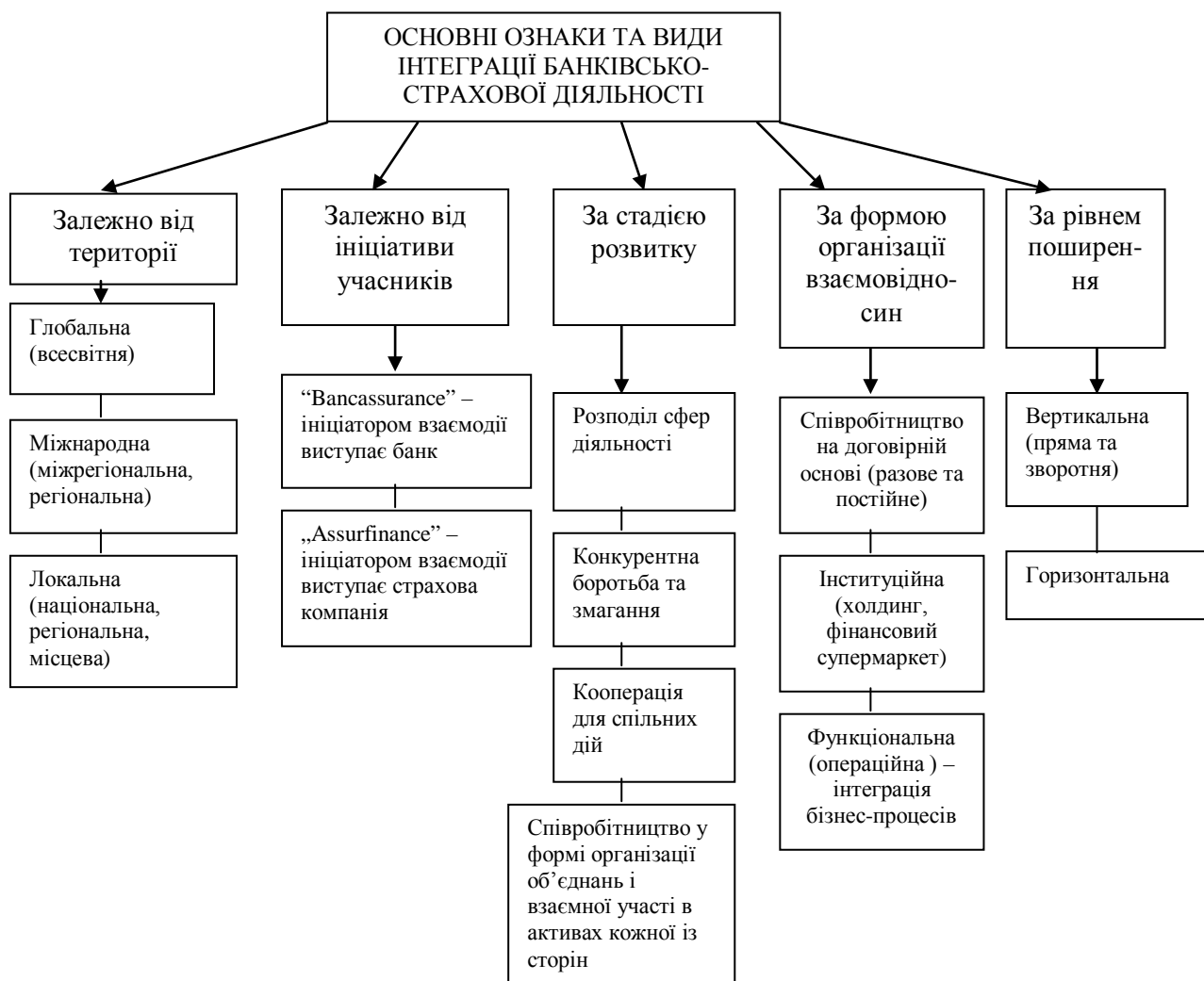

Рис. 1 Класифікація ознак і видів інтеграції банківської та страхової діяльності [6, с.14]

Останні десятиріччя характеризуються розвитком інтеграційних процесів у різних країнах і в масштабах світового економічного господарства в цілому. На сьогодні як практики банківської та страхової справи, так і дослідники дійшли розуміння інтеграції як узагальнюючого процесу пошуку найбільш ефективної організаційно-функціональної та керуючої структури в умовах еволюції фінансових відносин в економіці.

Аналіз розвитку інтеграційних процесів у діяльності банків та страхових компаній свідчить, що ініціаторами співпраці між ними можуть виступати як банки, так і страхові компанії. Ці процеси формувалися в різних країнах майже одночасно, а тому мають, на думку М.С.Клапківа, багатозначний термінологічний вираз. Так, на французькому фінансовому ринку ініціаторами взаємодії виступили банки і ця концепція отримала назву „bancassurance” (банкостраховання), в Італії використовується термін „bancari”, в Іспанії – „bancoassurance” [2, с.360]. Якщо процес взаємопроникнення в нові сфери діяльності починається з ініціативи страхових компаній, то концепція такої діяльності була визначена окремим терміном „assurfinance”. Цей термін став загальноприйнятим та використовується тепер і в українській науковій літературі та практиці господарювання. Приклади реалізації таких концепцій взаємодії наведені в таблиці 1.

Таблиця 1

Реалізація концепцій „bancassurance” та „assurfinance” на світовому фінансовому ринку [2, с.121]

<i>Країна</i>	<i>Страховик</i>	<i>Специфіка об'єднання „assurfinance”</i>
Нідерланди	Fortis	У Бельгії – 49,8% участі в банківсько-страховій групі ASLK-CGER, а також є власником кількох менших банків
Іспанія	Mapfre	Є власником Mapfre Caucion y Credito та інвестиційної фірми
Франція	AXA-UAP-AGF	Фірми є власниками кількох банків (AXA Bank, UAP Cestion Financiere)
США	USAA	Володіє інвестиційною компанією та банком USAA Federal Savings Bank
<i>Країна</i>	<i>Банк</i>	<i>Специфіка об'єднання „bancassurance”</i>
Великобританія	Lloyds TSB	Страховий конгломерат Lloyds
Швеція Фінляндія	MeritaNordbanken	Merita Life Assurance Ltd та Livforsakrings AB Livia(страхування життя), Nordbanken Reinsurance S.A.(перестраховальне товариство)
Франція	Credit Agricole	Predica (страхування життя), Pacifica (страхування

	Indosuez	майнових ризиків)
Японія	The Bank of Tokio- Mitsubishi	The Meiji Life Insurance Company (страхування життя), The Tokio Marine & Fire Insurance Company (промислове та морське страхування)

Інтегровані банківські та страхові установи демонструють певні значні переваги, пов'язані зі здатністю вести ефективну конкурентну боротьбу та можливістю побудови закінчених технологічних ланцюгів, відзначаються стабільністю та надійністю, мають резерви для зниження витрат. Усе це дозволяє подібним структурам розвиватися самим та сприяти розвитку економіки в цілому. Для глибокого розуміння інтеграційних процесів між банками та страховими компаніями в Україні, на нашу думку, важливим є системний аналіз стадій розвитку їх інтеграції.

На думку німецького вченого О.Гана, інтенсивність співпраці між банками та страховими компаніями буде зростати при послідовному переході від першої до четвертої стадії (розподілу, конкуренції, кооперації, об'єднання). Водночас необхідно відмітити, що на сьогодні відсутня єдина думка про кількість та назву стадій. Так, болгарські вчені три останні стадії характеризують як елементи конкурентної стратегії страховиків і називають їх „конфронтацією”, „кооперацією” і „концентрацією” [2, с. 372].

Слід відмітити, що першим етапом розвитку інституційної інтеграції є організація співробітництва на договірній основі між банками та страховими компаніями, яке може мати разовий або постійний характер. Подальший розвиток інтеграційних процесів у діяльності фінансових посередників приводить до необхідності організації нових інституцій, тобто наслідком поєднання ринкових позицій банків та страхових компаній на початковому етапі при обслуговуванні клієнтів на договірній основі є концентрація фінансового капіталу та створення нових фінансових структур: фінансових груп та холдингів, фінансових супермаркетів та ін. Отже, інституційна інтеграція може бути досягнута, щонайменше, у трьох формах: погодження

спільного продажу послуги, створення холдингу та повної інтеграції з належним інфраструктурним супроводженням.

Другим рівнем організації взаємовідносин між банками та страховими компаніями є їх операційна інтеграція, сутність якої проявляється в пропозиції клієнтам як специфічних банківських та страхових продуктів, так і спільних банківсько-страхових послуг. Указаний рівень взаємодії потребує інтеграції бізнес-процесів у діяльності як банків, так і страхових компаній. Під вертикальною інтеграцією слід розуміти об'єднання на економічній основі в рамках одного фінансового посередника (наприклад, банку або страхової компанії) технологічно взаємопов'язаних бізнес-процесів, в основі яких знаходиться надання спільних послуг. Ця інтеграція є внутрішньо організаційною та може розглядатися як процес досягнення єдності можливостей усіх підрозділів як окремих банків та страхових компаній, так і інтегрованих фінансових посередників для реалізації певних цілей та завдань.

Горизонтальна інтеграція використовується на початковому етапі розвитку взаємодії між банками та страховими компаніями, її сутність полягає в організації спільної діяльності на рівні одного підрозділу банку або страхової компанії. Наприклад, кредитні підрозділи банку вивчають та використовують можливості взаємодії зі страховою компанією при захисті від ризиків кредитної діяльності. Водночас підрозділи страхової компанії, які впроваджують програми щодо страхування фінансових ризиків, вивчають можливі напрямки взаємодії з банками.

На нашу думку, під інтеграцією банків та страхових компаній слід розуміти процеси поступового об'єднання їхньої діяльності (від спільного продажу послуг до створення спеціалізованих фінансових установ), спрямованих на отримання економічного ефекту, що досягається в результаті взаємодії трудових, матеріальних та фінансових ресурсів.

При дослідженні проблем становлення і функціонування інтегрованих банківських та страхових структур науковці, визначаючи зміст тих якісних

змін, що відбувалися на фінансовому ринку у 80-90-ті роки ХХ ст., виділили нові риси взаємодії його суб'єктів [2,с. 182]:

- співпрацю банківських і страхових інституцій з метою задоволення потреб клієнтів і в банківських, і у страхових послугах;
- сумісництво страхових і банківських продуктів та каналів їх розповсюдження;
- вихід на одну і ту ж клієнтську базу;
- можливість доступу до внутрішніх ресурсів партнера;
- диверсифікацію традиційних бізнес-напрямів за рахунок надання клієнтам широкого спектра фінансових послуг, а також отримання додаткових винагород за реалізацію цих послуг;
- отримання синергетичного ефекту від координації продажів, поєднання страхових і банківських продуктів, спільного використання каналів їх розповсюдження.

Зростання міжнародної ліквідності та мобільності світових фінансових ресурсів, яке було започатковане у 70-ті рр. ХХ ст., перетворення, що спрямовані на лібералізацію фінансової сфери та структурні зміни в системі міжнародного фінансування у 80-ті рр., створили умови для подальшої концентрації фінансово-промислового капіталу, глобалізації фінансових потоків, стрімкого зростання розмірів фінансових ринків та формування їх нових сегментів на початку ХХІ ст.[4, с.8] Основними напрямками якісних змін в ті роки було:

- скасування заборони на суміщення окремих видів професійної діяльності на різних сегментах фінансового ринку і як наслідок, „інтеграція фінансового сектора, консолідація фінансової інфраструктури та регуляторних систем”;
- посилення значення небанківських фінансових інститутів і зменшення ролі банківських установ в акумулюванні та перерозподілі фінансового капіталу в розвинутих країнах;
- зміни у складі основних учасників фінансових ринків: з 80-х років посилилася роль страхових компаній, різноманітних інвестиційних установ,

пенсійних фондів. Значна концентрація капіталу фінансових небанківських інститутів стала одним із факторів консолідації фінансово-кредитних установ, обумовила тісне поєднання основних видів їхньої діяльності [4, с.7-8].

Отже, досвід функціонування ринків розвинутих країн світу свідчить про наявність передумов для розвитку інтеграції банків і страхових компаній. Співпраця, що виникає і поглиблюється між інститутами фінансового ринку, має багатоцільове інституційне та функціональне призначення. Інституційне співробітництво банків і страховиків має на меті збільшення прибутку, забезпечення росту капіталу, диверсифікацію діяльності та створення можливостей для їх подальшого розвитку. Функціональний аспект такої співпраці передбачає найповніше задоволення фінансових потреб клієнтів ринку фінансових послуг протягом усього їхнього життя [68, с.50].

У світовій практиці, особливо після фінансової кризи 1998 р., посилилися інтеграційні процеси в банківському та страховому секторах, прагнення до універсального характеру їх діяльності, пом'якшилися адміністративні заборони на поєднання відмінних за спеціалізацією угод, з'явилися новоутворені холдингові структури-посередники. Наслідком зазначених змін була поява наступних передумов об'єднання діяльності банківських установ і страхових компаній:

- зростання конкуренції у банківському бізнесі і пошук нових джерел прибутку;
- створення перешкод для входження на ринок нових виробників фінансових послуг (як кредитних, так і страхових);
- зміцнення конкурентних переваг уже діючих на фінансовому ринку учасників кредитної і страхової сфер;
- відкриття та освоєння нових джерел фінансових надходжень і використання їх у інвестиційній сфері;
- сприятливі зміни у законодавстві багатьох промислово розвинутих країн, коли наявно з'явилось прагнення до усунення жорстких перешкод між

різними ланцюгами фінансової системи, що сприяло подоланню вузької спеціалізації фінансових інститутів і диверсифікації її діяльності [2, с.148].

У той же час не слід розглядати універсалізацію фінансових інститутів та їх інтеграцію як лінійно-поступовий процес, який не має перешкод і постійно нарощує ступінь інтеграційного об'єднання банківських і страхових інститутів. В цьому процесі можливі та ймовірні етапи дезінтеграції, обумовлені річними причинами і посилені різними факторами. Ще в 90-ті роки в економічній літературі висувались контраргументи проти теорії «загальних фінансів» і загальнофінансової стратегії. Наприклад, потреба в широкій індивідуалізації фінансових послуг протирічить необхідності їх стандартизації; обслуговування клієнтів «з одного віконця» (спільного для банку і страхової компанії) не може бути здійснено через існування багатьох заборон як з боку банківського, так і страхового законодавства; розширення переліку фінансових продуктів веде до погіршення практики ціноутворення і проведення ефективної цінової політики щодо фінансових послуг. Нещодавня практика інтеграції свідчила і про інші недоліки об'єднання фінансових інститутів, так що ряд відомих учасників таких альянсів прийняли рішення про повернення винятково тільки до страхової або банківської діяльності. Отож, дезінтеграційні тенденції стають реальністю і їх вивчення необхідно для оцінки рушійних сил і визначення стратегій інтеграційної взаємодії.

Ідеальна та повна інтеграція різних за призначенням та суспільною роллю фінансових посередників, скоріше за все, принципово неможлива. Тому інтеграція є не стільки результат, скільки процес взаємодії та взаємопроникнення. Дезінтеграція обумовлена як внутрішніми чинниками, так і зовнішніми факторами. До перших можна віднести ріст трансакційних витрат здійснення сумісної діяльності і збільшення рівня різноманітних ризиків. До зовнішніх факторів, які провокують дезінтеграцію, на нашу думку, слід віднести зміни у законодавстві, проведення глибоких структурних реформ в економіці країни і фінансово-економічні кризи, які

обумовлюють необхідність системних перетворень у стратегії розвитку фінансових інститутів, у їх загальному менеджменті і ризик-менеджменті згідно з вимогами національних і міжнародних регуляторів.

Тема економічної дезінтеграції фінансових посередників майже не розглядається в сучасній економічній літературі, хоча в більш широкому контексті (фінансова, економічна, політична дезінтеграція) їй присвячені деякі роботи (наприклад, А. М. Либман, Б. А. Хейфец «Модели экономической дезинтеграции. Интеграция и дезинтеграция») [7]. Названі вчені пропонують чотири моделі дезінтеграції: конфліктна дезінтеграція, стагніруюча дезінтеграція, шокова дезінтеграція, дивергентна дезінтеграція.

Такі моделі, на нашу думку, можуть бути віднесені і до процесів дезінтеграції банківських і страхових інститутів. Конфліктна дезінтеграція обумовлена зростанням протиріч між суб'єктами відносин, які ведуть до ліквідації формальних інтеграційних зв'язків: змінюються цілі і стратегії учасників від впливом самого процесу інтеграції, з'являються форс-мажорні фактори, які неможливо передбачити раніше. Інтеграційна структура можливо, створювалась недостатньо сильними інститутами для взаємної підтримки і результатом інтеграційного альянсу повинно стати посилення учасників. Однак, в умовах досягнення рівня стабільності, участь в інтеграційному проекті виявляється недоцільною. Форс-мажорні фактори дезінтеграції достатньо різноманітні, ми виділимо економічні та фінансові кризи. Саме фінансова криза 2008-2010 років в Україні створила умови і штовхнула банки і страхові компанії до нової епохи фінансової дезінтеграції: створені альянси не витримали нових реалій і повинні були або призупинити свої інтеграційні проекти, або значно звузити сегменти взаємодії кооперації. Нові реалії блокували динамічний розвиток інтеграційних процесів і для подолання дезінтеграційних проявів необхідні глибокі структурні реформи у фінансовій системі країни і в її економіці.

Стратегічна дезінтеграція – це достатньо довгий період фрагментації інтегрованого простору, повільного зростання і переходу реально

функціонуючих об'єктів у стані псевдоінтеграції у можливості збереження початкових форм (м'яких) інтеграції, притаманних їй першим етапам розвитку. Логіка такої дезінтеграції відрізняється від першої моделі довготривалістю періоду розвитку зв'язків і порушення дієвого механізму співпраці. Особливість такої моделі полягає в тому, що в інтеграційному проекті об'єднуються велика кількість учасників, які дуже відрізняються один від одного за різними параметрами. Така дезінтеграція не обов'язково веде до повного розпаду відносин: можливо виділення інтеграційного ядра, яке в принципі зацікавлене у подальшій співпраці і після паузи відновлює структуру організаційно-фінансового і правового механізму інтеграції. На нашу думку, саме така модель дезінтеграції має місце на сучасному етапі розвитку процесів взаємодії банківських і страхових закладів в Україні. Однак звернемось до аналізу ще двох моделей дезінтеграції. Шокова дезінтеграція: в цьому випадку єдиний простір консолідації починає розпадатися і ця фрагментація відбувається досить швидко, якщо організаційно-економічні форми об'єднання не дійшли своєї зрілості, а лише започаткувалися. Така швидка фрагментація може бути пов'язана і з законодавчо-нормативними стандартами регулювання, які перешкоджають підтримці та подальшому розвитку перехресних зв'язків учасників інтеграційного проекту.

Дивергентна дезінтеграція: її особливість полягає в тому, що вона лише у виключних випадках завершується дійсно певною фрагментацією і розривом економічних і фінансових взаємовідносин суб'єктів, які йшли шляхом інтеграції. Дивергентна дезінтеграція – це «творче зруйнування» структури, що склалася, і пошук нових, відповідних новим реаліям, оптимальних взаємозв'язків замість старих, які лише шкодять подальшому руху до інтеграції. Отож, оборотною стороною дивергентної дезінтеграції завжди залишається інтеграція – формування нових банківсько-страхових груп і альянсів. І ми впевнені, що у посткризовій перспективі в Україні, як і на фінансових ринках розвинутих країн, співпраця банків і страхових

компаній буде підштовхуватися новими чинниками і новою мотивацією поширення альянсу. Тимчасові процеси дезінтеграції, на наш погляд, не перекреслюють розуміння інтеграції як узагальнюючого процесу пошуку найбільш ефективної організаційно-функціональної та керуючої структури в умовах еволюції фінансових відносин в економіці.

Висновки і перспективи подальших розробок. Отже, слід зазначити, що сучасні тенденції глобалізації фінансових ринків визначають необхідність переосмислення економічної, фінансової політики і господарського механізму, потребують якісних змін в інструментах і технологіях організації та регулювання взаємодії між фінансовими посередниками, передусім банками та страховими компаніями. На нашу думку, основними економічними умовами розвитку ефективних взаємовідносин між банками та страховими компаніями є інтеграційні процеси, а їх теоретичною основою – використання надбань сучасної теорії фінансів, насамперед здобутків щодо прямого аналізу властивостей загальних і специфічних функцій банків та страховиків.

Література

1. Клапків М.С. Формування Європейського ринку страхування кредитів // Наукові записки. Серія: Економіка. Вип. 7. – Тернопіль – Тернопільський державний економічний університет ім. В.Гнатюка. – 2001. С.121-124
2. Клапків М.С. Страхування фінансових ризиків. -Тернопіль: Вид-во „Економічна думка”. – 2002. – 570с.
3. Корнєєв В.В. Фінансові посередники як інститути розвитку: Монографія. – К.: Основа, 2007. – 192 с.
4. Науменкова С.В. Нові тенденції в механізмі регулювання фінансового сектору // Вісник Національного банку України. – 2011. - №12. – с.4-11
5. Вулфел Дж. Ч. Энциклопедия банковского дела и финансов. – М.: Корпорация «Фёдоров». – 2000. - 1583 с.

6. Арутюнян Р.Р. Теоретичні основи та організаційно-правові форми взаємодії банків та страхових організацій // Вісник соціально-економічних досліджень. – Одеса.- 2006. - №22. – С.12-16
7. Либман А.М., Хейфец Б.А. Модели экономической дезинтеграции. Интеграция и дезинтеграция. – М.: Электронный ресурс:
http://www.eabr.org/general/upload/docs/publication/magazine/no2_2011/n2_2011_2.pdf